

Dubii identitare

Victor RIZESCU

Iván Zoltán Dénes

Liberty and the Search for Identity. Liberal Nationalisms and the Legacy of Empires
Central European University Press,
Budapesta, 2006

Maciej Janowski

Polish Liberal Thought before 1918
Central European University Press,
Budapesta,
2004

inainte de a arbora drapelele ideologiilor radicale din secolul al XX-lea, Romania a fost propulsata pe traiectoria modernizarii sub flamurile ingemanate ale ideii nationale si principiilor liberale. Desi cele doua mari proiecte de transformare a societatii s-au derulat concomitent si in strinsa legatura, evaluarea lor retrospectiva s-a produs cel mai adesea in compartimente diferite ale cercetarii istorice. Doua carti publicate recent de Universitatea Central Europeana de la Budapesta – o institutie a carei fizionomie este prea putin cunoscuta publicului larg, daca ne gandim la popularitatea sa printre profesionistii stiintelor sociale – ofera repere interesante pentru analiza conexiunilor dintre ele.

Publicata in traducere engleza la CEU Press dupa versiunea originala aparuta la Varsovia in 1998, Polish Liberal Thought before 1918 a lui Maciej Janowski trateaza evolutia liberalismului polonez in perioada cuprinsa intre disparitia temporara a Poloniei de pe harta europeana – in urma celor trei partitii succesive de la sfirsitul secolului al XVIII-lea operate de Rusia, Austria si Prusia – si reconstituirea sa ca stat independent prin prevederile Pacii de la Paris din 1919-1920. Alaturandu-se altor doua monografii disponibile in aceeasi providentiala limba engleza, care se ocupa de cazurile Rusiei (Andrzej Walicki, *Legal Philosophies of Russian Liberalism*, 1967) si Serbiei (Gale Stokes, *Legitimacy through Liberalism: Vladimir Jovanovic and the Transformation of Serbian Politics*, 1975), cartea lui Janowski largeste putin bibliografia accesibila unui public international si e apta sa usureze formularea unor raspunsuri mai avizate la o intrebare ce revine obsesiv in dezbaterea publica din toate tarile zonei: cit de aproape de tiparul occidental – vesnic invocat ca model – s-au situat, de-a lungul timpului, diferitele discursuri politice ale Europei Rasaritene autodefinite ca „liberale“ si cit de indreptatite au fost „adaptarile“ pe care diferitele grupuri politice locale le-au adus doctrinei pentru a o pune in concordanta cu realitatile locului?

Daca a devenit de mult evident ca dubiile identitare ale liberalilor si antiliberalilor polonezi, unguri, romani sau bulgari nu pot fi elucidate decit printr-o cit mai buna cunoastere a dilemelor de aceeaasi natura ce tulbura constiintele familiilor politice inrudite din tarile invecinate, e tot atit de limpede ca instrumentele necesare pentru a obtine o asemenea viziune larga sint greu de dobindit. Volumul colectiv *Liberty and the Search for Identity. Liberal Nationalisms and the Legacy of Empires*, aparut in 2006 la aceeasi editura budapestana, este menit sa precipite considerabil ritmul acumularilor comparative. Pina acum, ecurile cartii nu par sa rasplateasca eforturile indelungate de care a fost nevoie pentru compunerea sa: spre deosebire de majoritatea lucrarilor de acelasi fel, cea coordonata de Iván Zoltán Dénes nu este produsul unei conferinte internationale, ci rezultatul unor demersuri desfasurate vreme de 20 de ani. Incepute in 1986, si limitate initial la spatiul est-european, pledoariile lui Dénes pentru micromonografiile ale diverselor traditii liberale care sa poata fi asamblate mozaical au dus la o prima varianta, mult mai scurta, a textului – publicata in maghiara in 1993 – , pentru a evolua apoi spre conceptia unei radiografii cit mai complete a aceluiasi fenomen la scara europeana, construita fireste in jurul problemei fundamentale de a intelege metamorfozele pe care le-au suferit ideile occidentale pe parcursul migrarii lor spre rasaritul continentului.

Fructul final al tuturor acestor tribulatii este mai degraba o juxtapunere de eseuri decit un text de referinta. Chiar si asa, cartea are mult mai multa unitate si coerenta decit singura lucrare anterioara cu care poate fi comparata (cu totul absenta, in mod ciudat, din bibliografiile capitolelor lui Liberty and the Search for Identity): e vorba de volumul colectiv coordonat de Chantal Delsol si Michel Maslowski, Histoire des idées politiques de l'Europe Centrale, Paris, 1998 (in romaneste avem tradus volumul Mituri si simboluri politice in Europa Centrala, cu aceiasi coordonatori, Cartier, 2003). Mai semnificativa insa decit cistigul relativ in materie de consistenta este optiunea conceptuala ce sta la baza volumului de la CEU Press: avatarurile libertatii (politice) sint puse aici in relatie cu cele ale identitatii (colective), iar proiectul mai vechi al unei istorii comparate a liberalismelor est-europene este reformulat in termenii unei cercetari privind natura si evolutia nationalismelor liberale ale zonei. Cum trebuie inteleasa redefinirea obiectului de studiu?

„Nationalismul, sub orisice forma, este un protest in contra individualismului“, spunea Constantin Radulescu-Motru in anii 1930. Pentru filozoful romanismului, aceasta insemna ca „revolutia spirituala“ – soldata printr-o renastere nationala – inceputa inaintea Primului Razboi Mondial si aflata in curs de desfasurare atunci cind isi depana meditatiile trebuia sa duca la divortul iremediabil dintre doua creduri ideologice ce coabitaseră, prea multa vreme, impotriva naturii. in secolul al XIX-lea, atunci cind era interpretata ca bazindu-se pe – si limitindu-se in esenta la – ideea simpla dupa care statul national este cea mai legitima forma de organizare politica, doctrina nationalismului se dezvoltase in strinsa legatura cu individualismul liberal. Ulterior, atunci cind intelesul sau a fost largit si precizat, fiind tradus prin cerinta de a modela formele politice ale unei societati in conformitate cu caracterele specifice ale culturii nationale pe care ea o subintinde, nationalismul s-a vazut nevoit sa se departajeze fata de traditia liberala.

Pentru Motru, revelatia incompatibilitatii dintre ideile nationale si cele liberale nu putea insemna decit sacrificarea celor din urma. Daca multi contemporani de-ai sai, mai ales din Europa de Est, au ajuns la aceasta incheiere, opinia dominanta in rindul liberalilor epocii, mai ales a celor din Occident, a fost ca liberalismul trebuie sa se elibereze de balastul angajamentului nationalist pe care si-l asumase, in mod necritic, timp de peste un secol. Suspiciunea liberala fata de ideea nationala nu a incetat sa se agraveze in deceniile ce au urmat, transformindu-se intr-o ostilitate inflexibila manifestata chiar fata de expresiile cele mai diluate ale acesteia. Pulverizarea structurilor imperiale intr-o multime de state bazate pe principiul national sau revendicindu-se de la el, mai intii in jumatatea rasariteana a Europei dupa 1918 si apoi in Asia si Africa dupa 1945, s-a dovedit doar un cistig partial, amestecat cu neajunsuri inedite. Pe fundalul acestei dezamagiri in legatura cu viabilitatea celui mai popular dintre programele politice lansate in veacul anterior, dezgustul liberalilor de la mijlocul secolului al XX-lea fata de misticismul national a cedat locul, treptat, unei condescendente generalizate fata de toate formele nationalismului.

Aversiunea filozofica a liberalismului fata de ideea nationala nu a intirziat sa se traduca printr-o extrema acuitate critica in privinta carierei istorice a aceleiasi idei. Pe masura ce teoria politica liberala era reformulata in conformitate cu valorile dominante ale unei epoci ce s-a grabit sa se autodefineasca drept „post-nationala“, evolutia anterioara a ideilor politice era trecuta prin grila noii viziuni teoretice. Emanciparea grupurilor inzestrate cu constiinta nationala fata de structuri politice supranationale fusese privita, de la Revolutia Franceza pina la febra autodeterminarii provocata de razboiul din 1914-1918 si Revolutia Rusa, ca o continuare fireasca a afirmarii libertatii individuale, contribuind la mai adinca inradacinare a celei din urma. Acum, cele doua curente ale emanciparii au inceput sa fie privite ca situate intr-o relatie mutual conflictuala, iar dezvoltarea lor interdependenta s-a dezvaluit ca un factor perturbator pentru progresele libertatii. Potrivit opiniei cu cea mai mare trecere vreme de citeva decenii, liberalismul a fost partial pervertit prin cufundarea in apa colectivismului national chiar si pe teritoriul sau de origine occidental.

in afara acestei zone privilegiate, acolo unde el a actionat ca o marfa de import si a facut obiectul unor istovitoare eforturi imitative, urgentele constructiei nationale si ale consolidarii unei identitati colective devenite incerte din cauza competitiei permanente cu modelul occidental au avut

totdeauna prioritate in raport cu idealul protejarii individului de presiunile intregului social. La fel ca si in multe alte privinte, Europa de Est a fost primul teatru major al confruntarii mondiale dintre fragile curente de gandire liberale vesnic expuse acuzatiei de „inautenticitate“ si tot mai puternicele pulsatii ale nationalismelor locale. Tot ea a produs si primele tentative majore de a traduce liberalismul in termenii unui program de dezvoltare menit sa smulga tarile periferice din inertia vechilor ordini politice traditionale cu ajutorul unor state puternice, apte sa re-compuna texturile sociale si habitudinile individuale si legitimate in aceasta calitate prin cultivarea ardenta a valorilor nationale. Daca liberalismul s-a contaminat pretutindeni, in marea epoca a statului national, cu romantismul tribal – asa cum credea, de exemplu, Karl Popper – liberalii din Europa de Est au fost primii care, sfisiati intre adeziunea la idolii tribului si fascinatia pentru idolul progresului, l-au obligat pe cel din urma sa vorbeasca, inselator, in limbajul celor dintii.

„Nationalistii liberali“ ai ultimelor doua decenii – un text emblematic, chiar daca deja demodat, al scolii este cartea Liberal Nationalism a lui Yael Tamir din 1993, dar notiunea de „liberalism nationalist“ ar oferi o descriere mai potrivita a optiunii teoretice in cauza – afirma ca atitudinea favorabila identitatii nationale, specifica liberalismului de secol al XIX-lea si abandonata ulterior ca artificiala, trebuie vazuta ca reprezentand conditia naturala de existenta a filozofiei politice liberale si, ca atare, trebuie recuperata si fortificata cu noi argumente. La fel ca si liberalii antinationalisti ai epocii precedente, noii teoreticieni au inspirat o literatura istorica menita sa dezvaluie adevarata amploare si structura a sintezei doctrinei caracteristice „veacului nationalitatilor“. Dupa un studiu de caz consacrat unui clasic occidental (Georgios Varouxakis, Mill on Nationality, 2002), culegerea de articole strinse la un loc de Iván Zoltán Dénes este, poate, cea mai ambitioasa productie a genului.

Mai degraba decit sa descopere denaturarile est-europene ale liberalismului, autorii incearca sa legitimeze ideologia dominata a Europei de Est in perioada primei mari tentative de modernizare ca pe o optiune coerenta si consonanta cu constringerile mediului social in care a actionat (lucru valabil, chiar daca in mai mica masura, si pentru cartea lui Janowski, prezent cu un articol si in volumul colectiv). Cei ce se vor grabi sa considere acest demers prea subversiv trebuie sa stie ca el este contrabalansat, in corpul lucrarii, printr-un capitol consacrat Romaniei, avind ca autori pe Daniel Barbu si Cristian Preda si ca obiect o prezentare foarte critica a traditiei liberale autohtone, indreptata, dupa toate aparentele, impotriva unui prezumtiv cor de aparatori nostalgici. E greu de spus daca publicul international va considera necesara o asemenea punere la punct. Judecind insa dupa spiritul ce anima cartea, s-ar zice ca, prin alte parti, ea este privita ca o etapa depasita.